

# Poznaš sovražnika bolje kot svojega prijatelja?

## Sledenje, razvrščanje in nadzor s pomočjo kartotek (1920–1980)



Ne moremo zanikati, da so zbiranje, naštevavanje, razvrščanje in urejanje podatkov že tisočletja lastni človeški družbi. Človekova nagnjenost k tovrstnim opravilom ima zelo različne vzgibe, ki segajo od vsakodnevnih človekovih potreb, nadzora s strani represivnih organov in vse do znanstvenih raziskav ter visoke kulture. Eden največjih mislecev našega časa, italijanski filozof Umberto Eco, vidi v razvrščanju in nizanju človekovo potrebo po ustvarjanju neskončnosti ali zagotavljanju lastne neminljivosti. Nizanje podatkov namreč lahko dopolnjujemo. Lahko smo si edini, da z razvojem znanosti in tehnologije ni nič manj naštevavanja ter razvrščanja, temveč oboje v postmodernem času narašča in prežema naša življenja.

Zgodovina je polna obdobj in zgodovinskih tokov, v katerih je težnja po sledenju ljudem ali podatkom bolj izražena. Pričujoča razstava se bo mimo Kraljevine Jugoslavije ozrla zlasti v obdobje druge svetovne vojne (1941–1945) in neposredno po njej. Obdobje samo še posebej narekuje kartoteke represivnih in obveščevalnih organov. Ker ponekod ni jasno, pri katerem organu so kartoteke nastale, je rekonstrukcija teh dejstev prepuščena zgodovinarjem.

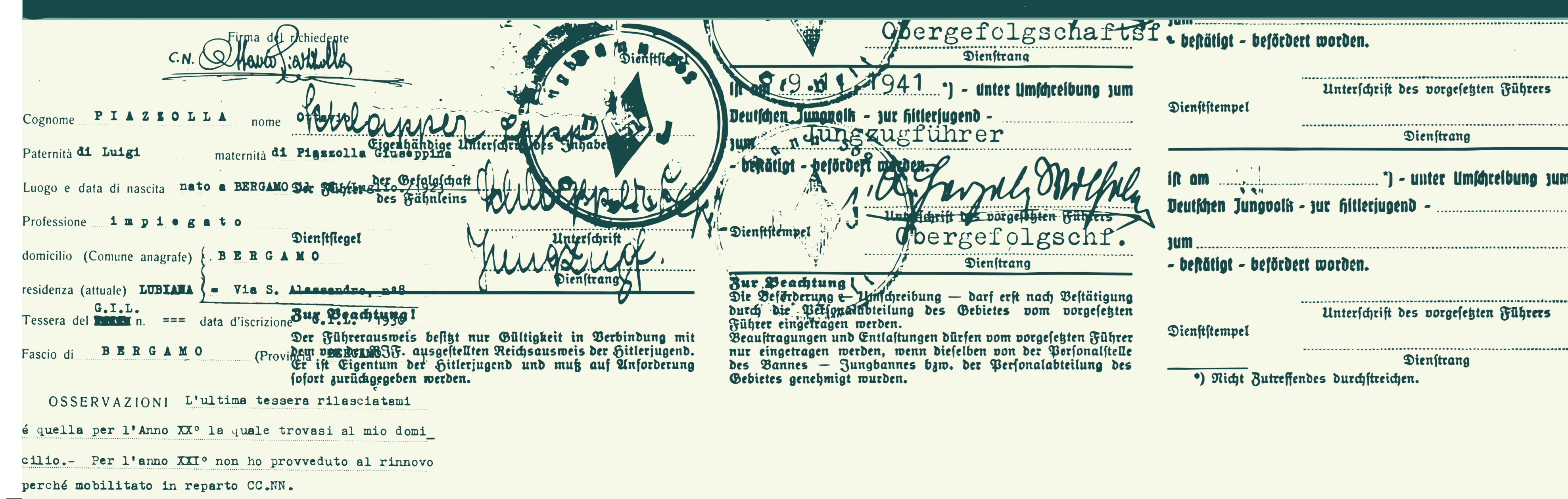
Že v Kraljevini Jugoslaviji so oblasti budno spremljale svoje nasprotnike, vendar je absolutna moč okupatorjev med drugo svetovno vojno, znano kot totalna vojna, prav z vzvodi nadzora dosegla nezavidljivo raven. Če so okupatorske oblasti sprejemale nasilne ukrepe proti širokim množicam prebivalstva, je pomenilo tvoje ime na kartoteki korak dlje; bil si zaznamovan, pod nadzorom, morda tik pred aretacijo ali celo smrtjo. Razvoj oboroženega protiokupatorskega odpora dela prebivalstva pod vodstvom komunistov, zaostrovanje in oborožen konflikt med sprtima slovenskima taboroma, revolucionarnim in protirevolucionarnim, ter kolaboracija, so medvojni procesi, med katerimi so nastajale tudi kartoteke. Vse v vojno vpletene strani se za potrebe vojskovanja niso trudile spremljati le svojih pripadnikov, temveč so še natančneje nadzorovale svoje nasprotnike. Čeprav je prebivalstvo konec vojne pričakalo z olajšanjem, pri

čemer so zmagovalci obljubljali še pravičnejši družbeni in socialni red, so nekateri slovenski intelektualci (Fran Saleški Finžgar, Edvard Kocbek) že opozarjali, da je pri delu prebivalstva opaziti tesnobo in strah, svobodo pa naj bi bilo treba »izgresti«. S težnjo povojne družbe po obračunu s kolaboracijo je bil s spremembo oblasti v Jugoslaviji – in Sloveniji – strog nadzor nad njenimi dejanskimi in domnevnimi nasprotniki lasten tudi komunistični stranki in njenim organom oblasti. Za tem so namreč stali prevzem, utrjevanje in ohranjanje oblasti. Ob tem je dovolj zgovorno dejstvo, da je najboljšežnejša med povojnimi kartotekami temeljila na kartoteki medvojne varnostno-obveščevalne službe (OZNA) in se nato z leti dopolnjevala.

Čeprav so načini sledenja lahko v različnih družbenih sistemih sorodni, pa so njihova narava, vzroki, motivi, zgodovinske okoliščine in posledice nadzora zelo različni.

Vse kartoteke, slogovno in vsebinsko raznolike, v Arhivu Republike Slovenije sicer niso enako dobro ohranjene, nekatere le fragmentarno, a kljub temu namigujejo na zgodovinske tokove, ki so se odvijali v njihovem ozadju. Nenazadnje kartoteke, ki sicer niso edini način zbiranja in razvrščanja podatkov, zaradi kopice osebnih podatkov poskrbijo, da ne rabelj ne žrtev nista več brezimna, temveč izstopita iz sence statističnih podatkov.

Seznamov in dosjejev je zagotovo več kot kartotek, vendar nam te na enem mestu ponujajo zelo zgoščene podatke. Ti so nanizani brez zgodovinskega okvira in povedo le najnujnejše, zato smo jih dolžni umestiti v prostor in čas, v katerem so nastali. Nenazadnje so kartoteke dober primer nadzora nad podatki in ljudmi v času, ko je bil nadzor precej drugačen od današnjega, ki ga narekuje digitalna doba. Lahko le upamo, da »demokratični nadzor« ne bo vodil v nekaj, kar Umberto Eco imenuje »prafašizem« – fašizem v moderni prebleki.



REPUBLIKA SLOVENIJA  
MINISTRSTVO ZA KULTURO  
ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Avtorji razstave: Tadeja Tominšek Čehulič, Tanja Žohar, Polona Trobec Mlakar, Mojca Tušar, Tadej Cankar in Gregor Jenuš, Arhiv RS  
Jezikovni pregled: Anja Paulič, Arhiv RS  
Reprodukcija: Danilo Glažar, Arhiv RS  
Oblikovanje in priprava za tisk: Mint Colibri – Tina Pregelj Skrt  
Izvedba: Foto format d. o. o.